

SZAKOLCZAI GYÖRGY

Keynes életútja és a Nemzetközi Valutaalaphoz vezető gondolatai

A cikk történelmi áttekintést ad Keynes gondolkozásának alakulásáról első munkájától a második világháborúig. A szerző azt a nézetet képviseli, hogy Keynes elsősorban a köz szolgálja és államférfi volt – publikált munkái elsősorban konkrét javaslatokat foglaltak össze. Egész közéleti és tudományos tevékenysége oszthatatlan egész, és utolsó munkája a nemzetközi pénzügyek keynesi rendjének kiépítését szolgáló javaslat felé mutat. Az indiai valuta- és pénzügyekről szóló műve már tartalmazza az arany trónfosztására vonatkozó elképzeléseit, a háború gazdasági következményeit tárgyaló könyve pedig az elviselhetetlen adósságok és más fizetési kötelezettségek törlését indítványozza. A pénzről szóló értekezésében megtaláljuk a Bretton Woods-i intézmények létrehozására vezető javaslatainak alapgondolatait, Általános elméletében pedig kifejti a közjólét szolgáltatának kötelezettségét, és ezt utolsó munkájában az összes nemzet közjólétének szolgálatára terjeszti ki. *Journal of Economic Literature* (JEL) kód: B17, B31, F33, N10.

Jelen cikk, valamint a reményeim szerint ezt követő második írás két világtörténelmi súlyú eseménynek állít emléket hetvenedik évfordulójukon. A Nemzetközi Valutaalapot az 1944 júliusában Bretton Woodsban tartott konferencián alapították meg, a szervezet működését érintő legfontosabb kérdésekről azonban a kormányzótanács 70 évvel ezelőtt, 1946 márciusában, Savannah-ban tartott első értekezletén döntöttek. Ezek a döntések annyira ellentmondtak az intézmény megalapítását kezdeményező, de javaslatainak nagy részét elfogadtatni nem tudó Keynes elképzeléseinek, hogy Savannah-ban a határozati javaslatok egyikét – egyedülként – nem fogadta el. Ez volt az egyetlen eset, amikor nem született egyhangú döntés. Az e konferencia lezárását követő reggelen, a hazavezető úton szívrohamot kapott a vonaton, majd hazaérkezése után, otthon, Angliában, 1946. április 21-én meghalt a következő szívrohamban. Életére és halálára mi sem jellemzőbb, mint hogy húsvétvasárnap reggel, az ágyában, tollal és papírral a kezében halt meg, amint egy pénzügyminisztériumi előterjesztést fogalmazott. E két eseményről: az IMF megalakulásáról és Keynes haláláról ebben a cikkben és az ezt követően kívánok megemlékezni.

Szakolczai György, a közgazdaság-tudomány kandidátusa.

A kézirat első változata 2016. március 17-én érkezett szerkesztőségünkbe.

DOI: <http://dx.doi.org/10.18414/KSZ.2016.7-8.838>

Az első cikk a Valutaalap megalakulását kezdeményező Keynes életét írja le a második világháborúig és a Valutaalap létrehozásának kezdeményezéséig. Ez a cikk nem Keynes-életrajz, hanem annak az életpályának a bemutatása, amelynek logikus betetőzése volt a Valutaalap létrehozásának kezdeményezése és a megalapításában való döntő fontosságú részvétel. A második cikk a Valutaalap létrehozásának történetét mutatja majd be a Bretton Woods-i konferenciáig és a savannah-i kormányzótanácsi ülésig.

Nem köztudott, hogy a Valutaalap végleges felépítése annyira nem felelt meg Keynes elképzeléseinek, hogy ebbe belehalt. Még kevésbé köztudott, hogy Keynes a Valutaalap létrehozását célzó elképzeléseinek kialakításakor és ezek megvitatásakor a nemzetközi közgazdasági rendre vonatkozó általános elképzeléseit is kidolgozta. Ezek közismert főműve, az Általános elmélet szinte szükségszerű kiegészítései, sőt többek ennél is: az Általános elmélettel egyenrangú második főműve, amely megérdemli a keynesi „általános nemzetközi elmélet” nevet. A savannah-i értekezletet követő, korai és tragikus halála azonban megakadályozta abban, hogy ezeket az elképzeléseit tudományos igénnyel is megfogalmazza. Elképzeléseinek összefoglalására és jelentőségük bemutatására a második cikkben teszek majd kísérletet. Itt is le kell azonban szögezmem, hogy meggyőződésem szerint a Valutaalapra vonatkozó eredeti, de annak idején nem, vagy csak részben megvalósult keynesi koncepció ma is időszerű, sőt szerintem a mai problémák csak ehhez visszatérve, ennek szellemében oldhatók meg. Ugyancsak ma is időszerűek az előbb általános nemzetközi elméletnek nevezett elgondolásai, és ezekre is igaz, hogy a mai problémák csak ehhez visszatérve, ennek szellemében oldhatók meg.

Mindaz, amivel itt foglalkozom, azért szinte ismeretlen, mert mind a koncepciók, mind a történetek, mind az általános elvek csak a Valutaalapról folytatott angol-amerikai, majd nemzetközi tárgyalások anyagaiból ismerhetők meg, de ezeket csak nagy késéssel publikálták. Az IMF hivatalos történetíróinak kötetei (*Horsefield* [1969a], [1969b], *de Vries–Horsefield* [1969]) közel negyedszázaddal, Keynes összegyűjtött írásainak 30 kötete (*Keynes* [1906–1946/1971–1989]) pedig 1971 és 1989 között, sőt e sorozatnak ezzel a korról foglalkozó kötetei (*Keynes* [1940–1944], [1941–1946], [1944–1946]) csak egy teljes generációval az események után jelentek meg. Ekkor ezek az írások, első látásra elvesztve aktualitásukat, nem keltettek fel-tűnést. Keynes első életrajza (*Harrod* [1951/1982]) a Keynes család megrendelésére gyorsan megjelent ugyan, de irreális képet rajzolt Keynesről, elhallgatva élete és egyénisége számos fontos elemét. Nagy késéssel látott vizont napvilágot a többi életrajz (*Moggridge* [1976/1993], [1992], *Skidelsky* [1983/1992], [1992/2000], [2000]), valamint ennek egykötetes kompendiuma (*Skidelsky* [2003/2005]). Keynes valóságos, teljes – és teljes mértékben igaz – életrajzának csak ez utóbbi tekinthető, amiért a szerző óriási elismerést és lódságot is kapott, de az itt vizsgált kritikus korról foglalkozó III. kötet csak fél évszázaddal az események után jelent meg, és nem tudta ráirányítani a figyelmet az általa ugyan részletesen és tökéletesen tárgyalt, de fél évszázaddal azelőtti eseményekre. Mindezekkel az eddigi magyar irodalom tudtommal nem foglalkozott.

Térjünk át tehát Keynes e végkifejlet felé mutató életútjának ismertetésére!

Az ősök, a család, Eton és Cambridge

Keynes közvetlen, sőt távoli elődeivel együtt nonkonformista volt, nemcsak vallását tekintve, hanem minden szempontból. Mind családjá, mind az ő története jól mutatja, hogy milyen mérhetetlen energiák szabadulnak fel a háttérbe szorított társadalmi csoportokban – így az angol nonkonformistákban – elnyomásuk lazulását, majd megszűnését követően. Ha nem lett volna radikálisan nonkonformista, aligha írhatta volna le főműve, az Általános elmélet első bekezdésében azt a központi tételt, hogy a klasszikus elmélet „tanításai félrevezetőek és vészes következményekkel járnak, ha megkíséreljük a tapasztalat tényeire alkalmazni őket” (*Keynes* [1936/1965] 21. o.). Ennél nagyobb szakmai nonkonformizmus el sem képzelhető!

Az ősök

Keynesnek a családban feledésbe ment őseit maga Keynes fedezte fel negyedéves etoni diákkorában, de ez nem több történelmi érdekességnél. Kutatásai szerint középkori ősei Normandiában éltek, William de Cahagnes, az ott élt ős Hódító Vilmos féltestvérének vazallusa volt. Követte urát Angliába, részt vett a Hastingsi csatában, és érdemeiért összesen ötezer hold földet kapott. Leszármazottai közül William – Keynes szerint az ő őse – 1141-ben elfogta István királyt a lincolni csatában, aminek jutalmául Devonban birtokot kapott. Utódaik a XVI. században, amint Skidelsky szellemesen írja, „római katolikusok maradtak és hűek a Stuartokhoz; [és] ez a kettős hiba arra vezetett, hogy elvesztették minden birtokukat” (*Skidelsky* [1983/1992] 2. o.). Közülük sokan lettek jezsuiták, közülük a legkiválóbb, John Keynes (1625–1695) a jezsuiták angliai rendtartományának volt a főnöke. Skidelsky szerint „valószínűnek látszik, hogy rossz tanácsaival részben ő volt felelős II. Jakab bukásáért” (i. m. 3. o.).

A család

Ezek az ősök azonban feledésbe merültek, leszármazottaik baptisták lettek, Salisburyban éltek, és kefekötéssel foglalkoztak. Keynes nagyapja, John Keynes of Salisbury indította el a család újbóli felemelkedését. Apjának (ugyancsak John Keynesnek) a kefekötő műhelyében már 11 éves korában inasként dolgozott. Apja műhelyét később nagyon nyereséges gyárrá fejlesztette, igazi szenvedélye azonban a virág volt, és ebből is lett gazdag. Híres volt üzleti érzékéről, és később bank- és kereskedelmi ügyletekkel is foglalkozott. Sikerét a kemény munkának és a vallási elvekhez való ragaszkodásnak köszönhette, főfelügyelője volt a baptista vasárnapi iskolának. Az ő fia volt John Neville Keynes, Keynes apja. Keynes anyai nagyapja, John Brown 15 éves korában nyomdászinasként kezdte, azonban pap akart lenni, 1855-ben kongregacionalista lelkész is lett, és „baptista püspökként” halt meg. Az ő lánya volt Florence Ada Brown, Keynes anyja.

Keynes nagyapja tette meg az első lépést a család felemelkedésének útján azzal, hogy gazdag lett. Fia, Keynes apja tette meg a második lépést azzal, hogy Fellow (tanár) lett

Cambridge-ben, és mint a Cambridge-i Egyetem hivatalvezetője (*registrar*) fejezte be akadémiai pályafutását. Londonban kezdte meg tanulmányait, és 17 éves korában egy, a nonkonformista diákok számára létesített diákotthonban lakott. Nem sokkal ezután Cambridge-be került. Keynes anyjának felemelkedése még inkább szakítás volt a viktoriánus hagyományokkal, amelyek ellenezték a nők magasabb iskolai tanulmányait, ő azonban Cambridge-ben a Newnham (női) College diákjaként diplomát szerzett. Ezután vezető szerepet töltött be a cambridge-i jóléti, emberbaráti munkában, majd az első nő volt, aki városi tanácsnok, sőt később polgármester lett, minden jóléti ügy előharcosa. Nagy hatással volt Keynesre, aki elsősorban tőle örökölte a kötelességtudatot és a szociális elkötelezettséget, de a tekintéllyel szembeni tiszteletlen és gúnyolódó, nonkonformista magatartást is. Keynes nagyapja 40 ezer fontot hagyott gyermekeire, valamint virágkertészeti és faiskoláját. Az örökségből 17 ezer font jutott Keynes apjának, amiből 800 font évi tiszta jövedelme volt. Hogy fogalmunk legyen arról, hogy mit jelentett ez a 17 ezer font, elég annyit megemlíteni, hogy az a ház, amelyben a több főnyi személyzettel együtt kényelmesen éltek, kétezer fontba került.

Eton

Keynes az iskolában kimagaslott társai közül tehetségével is és anyjától örökölt magas termetével is. Tehetsége láttán szülei úgy döntöttek, hogy Etonba, a legkiválóbb angol középiskolába íratják be. Eton VI. Henrik király alapította a XV. században. Ingyenes tanulást biztosított hetven szegény, nemesi származású diáknak, és ezenfelül lehetővé tette, hogy húsz nem nemesi származású és nem a kollégiumban, hanem a városban lakó fizető diák is járhasson oda. Amint Skidelsky szellemesen írja, még egy királynak sincs akkora hatalma, hogy irányítsa az eseményeket halála után. A *collegers*, a kollégiumiak, a kollégiumban lakó ösztöndíjasok száma, a király akarátának és az alapítólevélnek megfelelően, mindmáig 70 maradt, az *oppidansok*, a városiak, a bejárók száma viszont folyamatosan nőtt, és itt tanultak az angol arisztokrácia és uralkodó réteg legjobb családjainak fiai. A városiak adták tehát a diákok legnagyobb részét és a társadalmi elitet, a kollégiumiak pedig a szűkebb szellemi elitet.

Keynes megpályázta a kollégiumi helyek egyikét, amelyet el is nyert. Szülei ekkor ismerték fel, hogy fiuk zseni, és életük legfontosabb feladata, hogy elősegítsék a kibontakozását. Keynes mintadiák lett. A folyamatosan tartott tanulmányi versenyeket díjakkal jutalmazták, és ő lett a legkiemelkedőbb díjszerző. Az első évében tíz, a másodikban 18, a harmadikban 11, összesen 63 tanulmányi versenyt nyert meg. Megnyerte Eton összes fontosabb matematikai díját és – mintegy szórakozásként – egy kémiai díjat is. Már az első félév végén beválasztották a *Chamber Pop*, tehát az elitiskolán belül is kiemelt szellemi elit tagjává.

Itt elkerülhetetlen egy kitérő. Annak, hogy ennyire kiváló volt matematikából, hogy később e képességei miatt még Cambridge-ben is matematikára akarták szorítani, aminek csak apja segítségével tudott ellenállni, továbbá hogy első, de nem elsőnek jelent meg könyve is (*Keynes* [1921/1957]) matematikai témával, valószínűségelmélettel foglalkozott, nagy jelentősége van a közgazdasági elmélet későbbi fejlődésének

megítélése szempontjából. Keynes későbbi műveiben ugyanis, annak ellenére, hogy ilyen kiváló matematikai képességei voltak, sohasem alkalmazott matematikai apparátust, és még a multiplikátor sem az ő műve, hanem egyik legközelebbi munkatársáé, Richard Kahné. Ezért Keynes egész munkássága voltaképpen tiltakozás a közgazdasági elmélet matematizálása, tehát egy olyan mai irányzat ellen, amely akkor még nem is létezett, és semmiképpen sem lehet azt állítani, hogy ez az állásfoglalása annak a következménye, hogy nem voltak matematikai képességei.

Etoni tartózkodásának végén érte el legnagyobb sikereit. 1901. június 5-én, 18. születésnapján megnyerte a legnagyobb díjat, amely 32 font értékű könyv vásárlására jogosította föl. Az Eton Society, tehát a kollégiumiakat és a városiakat egyaránt magában foglaló társaság tagjává választották, és az Eton Literary Society elnöke lett. Kivívta nemcsak a szellemi elit szűkebb, hanem a társadalmi elit szélesebb körének a tiszteletét is. Megnyerte a Chamberlaine Prize-t, egy négyéves, évente 60 fonttal járó ösztöndíjat, ami lehetővé tette cambridge-i tandíjának fedezését. A King's College mellett döntött. Itt egy évi 80 fontos ösztöndíjért folyt a verseny, amelyen 95-en vettek részt a klasszikus tárgyakból és 60-an matematikából. Keynes ezt is megnyerte, és ezt az igazgató még azzal is megtoldotta, hogy ingyenes szobát adott neki addig, amíg nem tette le első vizsgáját. Ennél több és jobb eredményt nem lehetett elérni.

Cambridge

A cambridge-i King's College-ot szintén VI. Henrik király alapította 1441-ben az Eton College testvérintézményeként. Keynes napjaira e kollégium jellegét elsősorban Oscar Browning határozta meg, aki szerint a kollégium célja államférfiak kinevelése volt. Ez nyilván hatott arra, hogy Keynes is elsősorban államférfi akart lenni, és nem tudós.

Míg Keynes Etonban mintadiák volt, a hagyományos értékrend szerint példamutató teljesítménnyel, ez nem mondható el cambridge-i diákkoráról. Ennek oka, hogy meghívták Cambridge szűk körű társaságába, az Apostles közé. E társaság tagsága, valamint a nagyrészt ennek tagjaiból álló baráti kör, a Bloomsbury Group élete végéig nagy hatással volt rá. E csoport tagjai az angol *establishment* felső köreihez tartoztak, a legjobb családokból származtak, és a legmagasabb szellemi szintet képviselték, de szemben álltak az akkor általánosan elfogadott angol értékrenddel, a viktoriánus hagyományokkal, még a pozitív elemeikkel is. Keynesnek számos homoszexuális kapcsolata is volt, a legtovább tartó Duncan Grant festővel, a Bloomsbury Group tagjával. Ez látszólag csupán saját személyes ügye, de nemcsak az, hanem egyéniségének integráns része, amely nagyon jól mutatja mélységes nonkonformizmusát.

Ilyen körülmények között került sor 1905 májusában Keynes három év utáni záróvizsgáira. Ezeken az érte joggal és súlyosan aggódó apja segítette át. Még a szobájába is elment, hogy meggyőződjön arról, hogy egyáltalán felkelt-e. Tizenkettedik lett, és ez nem jogosította fel ösztöndíjra. Egy évvel ezután volt a közszolgálati vizsgája, és apja ekkor is mindent megtett érte. Keynes második lett, az első helyet Otto Niemeyer szerezte meg a Balliol College-ból, Oxfordból.

Keynesnek ezt követően két lehetősége volt: a közgazdaságtan oktatása Cambridge-ben vagy a közszolgálat, de úgy, ahogy akkor elérhető voltak számára, egyik sem vonzotta igazán. Alfred Marshall, akivel közeli kapcsolatban volt, nagyra értékelte, és hívta őt, de ő mégis a közszolgálatot választotta. Ez is mutatja, hogy élete végéig inkább a közszolgája, tehát államférfi volt, és nem tudós, ami éles ellentéte a vele kapcsolatos általános elképzeléseknek. A közszolgálati vizsga eredményei folytán Otto Niemeyer ment a pénzügyminisztériumba, ahol annak a konzervatív szellemű „Treasury view”-nak lett a kialakítója vagy kodifikátora, amelyet Keynes az 1920-as években hevesen támadott. Keynesnek az indiai ügyek minisztériuma (*India Office*) jutott, de itt sem volt boldog. 1907 végén három hetet töltött Cambridge-ben, és feltámadt a vágya, hogy visszatérjen oda. Ez Pigou (aki ugyancsak nagyra becsülte őt, és akivel ugyancsak szoros kapcsolatban volt), valamint apja segítségével végül sikerült, és 1908. június 5-én, 21. születésnapján mondott le a minisztériumban betöltött állásáról, de továbbra is kapcsolatban maradt vele, és ez nagyon fontosnak bizonyult későbbi pályája szempontjából.

Mi sem természetesebb, mint hogy 1911 júliusában véglegesítették cambridge-i előadói megbízatását. Az már meglepőbb (mert addig különösebb eredményei nem voltak, és ez nyilván Marshall és Pigou iránta érzett nagybecsülésének volt a következménye), hogy 1911 októberében az *Economic Journal* szerkesztője, majd 1913-ban a Royal Economic Society titkára lett. E tisztségeket gyakorlatilag holtáig megőrizte. Befejezte munkáját a *Treatise on Probability*-n, és a Duncan Granthez fűződő hosszú homoszexuális kapcsolata 1912-ben megszűnt. Már 1914 tavaszán nagy összegekben spekulált, 1992-i értéken százezer font értékű tőkéje volt, és a háború kitérősekor, ugyancsak 1992-i értéken további 50 ezer font kölcsönt vett fel spekulatív vállalkozásainak finanszírozására. Ez azt jelenti, hogy nem csupán tankönyvekből ismerte a pénz, a tőzsde és a spekuláció világát, hanem tagja és részese is volt ennek a világnak, és sikeres spekulatív tevékenysége eredményeként anyagilag függetlenné vált.

Így kezdte meg közszolgálati pályáját, amely mindig is az egyetlen hivatás volt, amely igazán vonzotta.

Az indiai valutaproblémától Versailles-ig

A közszolgálati pálya megkezdésére az első lehetőséget az indiai pénzügyek helyzete és az indiai ügyek minisztériumával való kapcsolata adta meg számára. Mindaz, amit ebben az ügyben tett, nyílegyenesen mutat utolsó nagy vállalkozása: a Valutaalap létrehozásának kezdeményezése felé.

Az indiai valutaprobléma

Az indiai valutaprobléma megoldásával 1892 és 1913 között 12 királyi bizottság (*Royal Commission*) foglalkozott, eredménytelenül. Az 1913-ban megalakított bizottság, amelynek már ő is a tagja lett, volt a 13. A kérdésről könyvet írt (Keynes [1913], lásd még Keynes [1906–1914/1971]), és megfogalmazta a probléma megoldását.

A könyv néhány részét megmutatta a minisztériumban dolgozó barátainak, és ezért kapta meg a meghívást az új bizottságba. Marshall gratulált neki, leírva, hogy Keynes bizonyára minden addigi királyi bizottság legfiatalabb tagja. Austen Chamberlain, e bizottság elnöke, elolvasva Keynes könyvét, azt írta neki, hogy az általa megfogalmazottak megoldják a problémát, és ezért őt [Keynest] tekintik majd a bizottsági jelentés szerzőjének, nem pedig őt, Chamberlaint.

Keynes javaslatai előrevetítették a Valutaalappal kapcsolatos elképzeléseit. Az aranyvaluta-rendszeréről kimutatta, hogy a modern történelemben egyedül Angliában volt igazán érvényben, és ott is csak sajátos okok következtében. A Pax Britannica évszázadában a font volt a világpenz, és a sterlingövezetbe tartozott Dél-Afrika is, a világ monetáris aranykészletének legfőbb forrása. Ennek folytán mintegy „házon belül” rögzíteni lehetett az arany fontban kifejezett értékét, és az új monetáris arany mennyisége elegendő volt ahhoz, hogy folyamatosan fenn lehessen tartani az angolfont-bankjegyek változatlan áron való átválthatóságát aranyra. Ezt azonban csak ez az egyetlen ország engedhette meg magának. Másutt elvben fennállt az átválthatóság, de az aranynek a belföldi forgalomban betöltött valóságos szerepe mindenütt korlátozott volt, és úgynevezett aranydeviza-rendszer volt érvényben. (Vagyis nem csupán az arany számított tartaléknak, hanem az aranydeviza-rendszerre áttért összes többi országra szóló követelés is.) Ez a rendszer azért volt működőképes az összes fejlett vagy nagyobb országban, *mert London így manipulálta az arany értékét*. Ez a mondat nem jelenik meg Keynesnél, mert kellőképpen bölcs volt ahhoz, hogy ezt így ne írja le, de bennfoglaltatik az érvelésében.

Keynesnek az arany monetáris szerepére vonatkozó nézetei valójában negatívabbak voltak annál, mint amit a könyvében le mert írni. Szóban arra is utalt (amint ezzel egy hírlapcikk is foglalkozott), hogy majd egy napon csak a fogtöméshez vagy az ékszerek készítéséhez lesz szükség aranyra. (Ez mára be is következett azzal, hogy a nemesfémek ipari felhasználása lépett a fogtömés helyébe.) Elgondolkoztató, hogy ha az arany jövőjét így előre lehetett látni már az I. világháború előtt, akkor hogyan volt lehetséges, hogy a második világháború után a világ lényegében véve visszatért az aranyalapra (de ez másutt tárgyalandó probléma). Még inkább elgondolkoztató, hogy az arany kezdi bizonyos fokig visszaszerezni monetáris szerepét, és az aranyátutalások újra megjelennek a nemzetközi tartozások rendezésének eszközeként, szerintem azért, mert a világ – katasztrofális módon – mindmáig nem volt hajlandó a nemzetközi gazdasági kapcsolatok keynesi elveinek teljes mértékű alkalmazására.

Keynesnek az indiai valutaprobléma megoldására előterjesztett javaslatai pontosan megfeleltek mind az aranyvaluta-rendszer előbb leírt történetének, mind pedig a világ pénzügyi rendszerére vonatkozóan Bretton Woods előkészítése során előterjesztett, de – az egész világ legnagyobb kárára – nem vagy csak részben elfogadott javaslatainak (amelyek tárgyalására a következő cikkemben térek ki). Elutasította mind a világ pénzügyi rendszeréhez nem kapcsolódó indiai pénzügyi rendszer fenntartását – ilyen volt az akkori ezüst rúpia, amely nem lehetett konvertibilis, mert fémtartalmának piaci értéke nem felelt meg a rúpia nominális értékének –, mind pedig az aranyvaluta-rendszer bevezetését, tehát a bankjegyeknek a belföldi forgalomban aranyra való átválthatóságát. Világosan látta, hogy ez a rendszer, ha bevezetik, nem lesz fenntartható. Ehelyett azt

javasolta – akárcsak később, Bretton Woods előkészítése során –, hogy az aranydeviza-rendszert vezessék be, vagyis az arany csak a nemzetközi forgalomban legyen szerepe, a belföldiben nem. Világosan látta, hogy a dollár aranyra való átválthatósága, különösképpen rögzített árfolyam esetén, nem lesz fenntartható. Ez a nézete be is igazolódott, amikor az Egyesült Államok Nixon idején, 1971-ben letért az aranyalapról.

A világméretű pénzügyi összeomlás elhárítása

Keynes második – és most már a világ egészére kiterjedő – gazdaságpolitikai és közszolgálati szerepvállalása az első világháború kitöréséhez kapcsolódott. Németország 1914. augusztus 1-jén megtámadta Oroszországot, majd Belgiumot, mire Anglia augusztus 4-én hadat üzent Németországnak. Augusztus 2-án, vasárnap Keynes levelet kapott Basil Blackett-től (a levelet akkor vasárnap is kézbesítették). Ő volt korábban az indiai pénzügyekkel foglalkozó bizottság titkára, és az indiai ügyek minisztériumból eredt az ismeretségük, akkorra viszont Blackett már a pénzügyminisztérium munkatársa lett. Levelében az állt, hogy szükség van Keynes eszére a haza javára, de ehhez hétfőn Londonban kell lennie. Keynes még aznap sógora motorkerékpárjának oldalkocsiján Londonba utazott.

Akkor London a pénzügyi pánik napjait élte. A tőzsdét július 31-én bezárták, és a bankok vezetői azzal a kéréssel fordultak a miniszterelnökhöz, hogy függessze fel a bankjegyek aranyra való átválthatóságát, vagyis a font térjen le az aranyalapról. Ennek az egész világra kiterjedő pénzügyi válság lett volna a következménye. A miniszterelnök hajlott ennek a követelésnek az elfogadására. Keynes augusztus 3-i keltű memoranduma fordította meg a helyzetet. Keynes úgy érvelt, hogy az aranytartálék nem azért van, hogy felhalmozva tartsák, hanem azért, hogy szükség esetén felhasználják. Keynes azt javasolta, hogy a belföldi forgalomban korlátozzák ugyan a bankjegyek átválthatóságát, de tartsák fenn az átválthatóságot és így az aranyvaluta-rendszert a nemzetközi fizetések terén. Ez pontosan ugyanaz volt, mint amit Indiában javasolt, és később ez volt az egyik sarokpontja a Valutaalapra vonatkozó elképzeléseinek is. Végül is ez az álláspont győzött.

A nemzetközi pénzrendszer későbbi alakulásának szempontjából három keynesi tételnek van döntő jelentősége. Az első, hogy az arany nem arra való, hogy a bankok pincéjében őrizzék, hanem arra, hogy szükség esetén felhasználják. A második, hogy az arany csak a nemzetközi pénzügyek terén van szerepe, a belföldi forgalomban nincs. (Mindezek a tételek természetesen csak az arany demonetizálásának pillanatáig maradtak érvényben.) A harmadik tétel, amely mindmáig érvényes, Keynesnek az az állítása, hogy a bank- és tőzsdeválságot maguk a bankok váltották ki azzal, hogy megvonták a hitelt leggyöngébb adósaiktól, és ezzel arra kényszerítették őket, hogy bármilyen áron, akár nagy veszteséggel is eladják értékpapírjaikat. A bankvezérek tiltakozására akkor Keynes enyhítette ugyan ezt a kijelentését, megítélésem szerint azonban mindmáig érvényes az a tétel, hogy – Keynes későbbi megfogalmazása szerint az *animal spirits*, a csordaszellem vagy helyesebben állati ösztönök folytán – első sorban maguk a bankok felelősek a bank- és pénzügyi válságokért.

A pénzügyminisztérium

Keynes az előző pontban tárgyalt memorandummal döntő jelentőségű személyiséggé vált a nemzetközi pénzügyek szempontjából. Adminisztratív okok miatt csak 1915. január 15-én kerülhetett a pénzügyminisztérium állományába. Oktatási feladatait feladta, de az *Economic Journal* szerkesztői és az angol közgazdasági társaság, a Royal Economic Society titkári tisztségét a háború idején is mindvégig fenntartotta. Asquith háborús koalíciós kormányában Lloyd George lett a hadiipari miniszter, McKenna pedig a pénzügyminiszter. Mély ellentét volt köztük. McKenna és a pénzügyminisztérium a háborúban való lehető legkisebb szerepvállalásra, Lloyd George viszont bármi áron a teljes győzelemre törekedett. Keynes, aki rövidesen McKenna legfontosabb tanácsadója lett, természetesen az ő álláspontját képviselte. Keynes a hétvégét gyakran McKenna vidéki házában töltötte, sőt rendszeresen töltött hétvégeket McKennáékkal együtt Asquithéknál, tehát a miniszterelnöknél és családjánál. Churchill-lel is volt személyes kapcsolata. Nehezen képzelhető el ennél nagyobb társadalmi elismerés ilyen fiatal ember számára.

A kötelező katonai szolgálat bevezetése után azoknak, akik lelkiismereti okból szolgálatmegtagadók voltak, rövid határidőn belül be kellett jelenteniük álláspontjukat a bíróságnál. Keynes, noha pénzügyminisztériumi állása miatt mentesült a katonai szolgálat alól, bejelentette, hogy lelkiismereti okból szolgálatmegtagadó. Tettének nonkonformizmusát csak az tudja igazán értékelni, aki járt Cambridge-ben. A kollégiumok mindegyikének kápolnájában ott vannak a legnevesebb angol családok harcaiban elesett fiainak csodálatraméltó szépségű márvány síremlékei, azokéi, akik nem voltak szolgálatmegtagadók.

Közvetlenül Keynes szolgálatmegtagadása után felmerült a béketárgyalások és a békekötés gondolata. Keynes, aki hazafi volt, de háborúellenes, támogatta ezt, mert látta, hogy a háború folytatása Európa öngyilkossága. Egy 1916. márciusi irat szerint ekkor a brit és az amerikai kormány egyetértett abban, hogy mihelyt az „időpont alkalmasnak tűnik”, az európai szövetségesek felkérik Wilsont békekonferencia összehívására. Erre sohasem került sor. Köztudott, hogy IV. Károly, ugyancsak 1916-ban, trónra lépése után, különbéke kötését javasolta, ugyancsak hiába. Keynes nagyon jól látta, hogy a háború folytatása Európa öngyilkossága. Látta azt is, hogy a háború folytatása Amerika Európa fölötti szupremáciájára vezet. Világosan látta, hogy a háború akkor már Közép-Európa megsemmisítéséért folyt, de ezt a leghatározottabban elutasította.

1918 augusztusában az utolsó német támadás is összeomlott. A brit ellentámadás szeptemberben áttörte a Hindenburg-vonalat. Ludendorff követelte a háború befejezését, hogy megmentse a német hadsereget. Október 4-én az új német kormány fegyverszünetet kért Wilson 14 pontja alapján. Ezzel megnyílt az út a versailles-i békekonferencia előtt.

Versailles

Keynes versailles-i tevékenysége (vö. *Keynes* [1914–1919/1971]) egyenes folyománya volt a háború alatti londoni szereplésének. Döntő fontosságú szerepet kapott, és ezzel a világpolitika középpontjába került. Azt az álláspontot képviselte, hogy

soha senkire – vagyis Németországra sem – és semmiféle okból sem szabad valószínűs teherbíró képességét meghaladó fizetési kötelezettséget róni. Ez lett számára, élete végéig a kormányközi pénzügyi megállapodások és a szuverén adósságok kezelésének alapelve. A világ pénzügyeinek irányítói mindmáig nem jutottak el a bölcsességnek erre a fokára, noha ennek a tételnek a kimondásához nem kell zsenialitás, mert ez egyenesen következik a józan ész minimumából. Wilson végül engedett azoknak a követeléseknek, amelyek szerint a németekre olyan fizetési kötelezettségeket is kiróttak, amelyek nem voltak benne a 14 pontban, Keynes viszont már akkor az általános jóvátétel- és adósságtörlesztésben látta a megoldást. Ő és Smuts tábornok világosan látta, hogy az európai szövetségesek Németországgal szembeni követelései annak folyományai voltak, hogy el voltak adósodva Amerikával szemben. Ezért saját amerikai adósságaik törlesztésével lehetett volna elviselhetővé tenni Németország és szövetségesei jóvátételi kötelezettségeit. Még egy utolsó kísérletet tettek a békefeltételek enyhítésére, de hiába. A versailles-i szerződést 1919. június 28-án aláírták.

Keynes ekkor már nem volt a delegáció tagja. Lloyd George-nak írt június 5-i levelében lemondott, a leghatározottabban elítélve, ami történt és történni fog.

A béke gazdasági következményei és az ezt követő eredménytelen harc

Keynes lemondása után megírta *A békeszerződés gazdasági következményei* című művét (Keynes [1919/1991]), és ez hozta meg számára a világhírt. Az ebben leírtak előfutárai a Valutaalapra vonatkozó javaslatainak.

A béke gazdasági következményei

A könyv 1919. december 12-én jelent meg. Világsiker lett, számos nyelvre lefordították, és mérhetetlenül nagyszámú példányban tették közzé. Háromszor jelent meg magyarul (1920, 1991, 2000). Vitathatatlanul ez Keynes legjobb műve, főként mint irodalmi alkotás; ezzel vált a konvencionális politika és gazdaságpolitika legfőbb bírálójává, az áltekingtelők legfőbb rombolójává és egyben a helyes és progresszív megoldások legfőbb képviselőjévé. Szerinte a háború előtti világ lényegében stabil volt, az akkori berendezkedést a társadalom nagy többsége elfogadta, és ezért szörnyű hiba volt a világháború, amelynél szörnyűbb hiba csak a békekötés lett. Kíméletlenül mutatja be a béke feltételeit és az emberiség sorsát meghatározó három személyiséget, Clémenceau-t, Wilsont és Lloyd George-t.

Nem vitatható végkövetkeztetésének igazsága. „A fő konferenciát megelőzően vagy annak legkorábbi szakaszában Nagy-Britannia képviselőinek az Egyesült Államok szakértőivel összefogva, mélyrehatóan meg kellett volna vizsgálniuk az egész gazdasági és pénzügyi helyzetet, s az angoloknak felhatalmazással kellett volna bírniuk az alábbi elveken nyugvó konkrét javaslatok megtételére.

1. Valamennyi szövetségesek közti adósságot azon nyomban el kell törölni. 2. A Németország által fizetendő összeget 10 milliárd dollárban kell meghatározni. 3. Nagy-Britannia lemond minden igényéről, hogy részt kapjon ebből az összegből, és az egész hányadot, amelyre jogosult lenne, a békekonferencia rendelkezésére bocsátja a megalakítandó új államok pénzügyi helyzetének támogatására. 4. Abból a célból, hogy nyomban rendelkezésre álljon valamiféle hitelalap, a Németország által fizetendő teljes összeg megfelelő hányadát garantálja a békeszerződés valamennyi aláírója. 5. A volt ellenséges hatalmak számára engedélyezni kell azt is, hogy – figyelembe véve gazdasági helyreállításukat – korlátozott mennyiségű kötvényt bocsássonak ki hasonló garanciák alapján. Az ilyen jellegű javaslatok egyszersmind az Egyesült Államok nagylelkűségére való apelálást is jelentik.” (Keynes [1919/1991] 176. o.)

Ezeket a javaslatokat az alábbiaknak megfelelően részletezte, pontosította és indokolta meg. 1. Németország a 10 milliárd dollár jóvátételből 2,5 milliárd dollárt már teljesített, és a fennmaradó 7,5 milliárdot 1923-mal kezdődően 30 éven át évi 250 millió dolláros részletekben kellene kifizetnie. Kamatot nem lenne szabad felszámítani. Azt, hogy az államközi hiteleknek kamatmenteseknek kell lenniük, a második világháború végén általános érvényű alapelvnek tekintette. 2. A szövetségesek közti eladósodás rendezésére azt terjesztette elő, hogy az Egyesült Államok mondjon le 10 milliárd, az Egyesült Királyság pedig 4,5 milliárd dolláros követeléséről, mert e nélkül az az abszurd helyzet állna elő, hogy „a győztes Franciaországnak (...) négyszer annyit kell fizetnie barátainak és szövetségeseinek, mint amennyit kártérítésként kellett kifizetnie 1870-es vereségét követően Németországnak. Bismarck eljárása irgalmasnak mondható egy-egy szövetséges vagy társult hataloméhoz képest.” (I. m. 298. o.) 3. „A segítség nyújtására képes országoknak, a semlegeseknek, az Egyesült Királyságnak és a szükséges összeg legnagyobb hányada tekintetében az Egyesült Államoknak külföldi beszerzési hiteleket kell nyújtaniuk a kontinentális Európa valamennyi hadviselő országa számára, szövetséges és volt ellenséges országoknak egyaránt.” (I. m. 305. o.) Ez nem volt más, mint a későbbi Marshall-terv. 4. Szabadkereskedelmi uniót kell létrehozni, amely felölelné lényegében az egész világot. A második világháború vége óta ez az amerikaiak egyik legfontosabb törekvése. Keynes az ezzel kapcsolatos pontosításokat és fenntartásokat, amelyekkel azt akarta elérni, hogy ez az unió ne legyen káros a gyöngébbeknek, másutt adta elő. 5. A könyv hosszasan foglalkozik a szén és a vas kérdésével, és úgy érvel, hogy gazdasági szempontból egy egységet alkotó területek nem választhatók szét politikai határokkal. Érvelése ugyanaz, mint Robert Schumané a második világháború után. Ez tehát nem volt más, mint a későbbi Európai Szén- és Acélközösség, sőt az európai integráció. (Az ezzel kapcsolatos pontosításokat és fenntartásokat ugyancsak másutt adta elő.)

Mindezek alapján ez a könyv megerősíti azt a szilárd meggyőződésemet, hogy Keynes elsősorban államférfi volt, és nem tudós, és inkább volt elkötelezve az emberiség sorsának javítása, mint a tudományos tételek igazsága mellett – ami nem jelenti azt, hogy tudományos tételei ne lettek volna igazak.

Újra Cambridge-ben

Cambridge-be 1919 októberében tért vissza. Mérhetetlenül megnőtt tekintélye folytán nagymértékben csökkentek tanítási kötelezettségei. Megosztotta idejét tudományos és oktatási, valamint az *Economic Journal*al és a *Royal Economic Society*vel kapcsolatos kötelezettségei, illetve a közéleti kötelezettségei között. Megjelentette *Treatise on Probability* című munkáját (*Keynes* [1921/1971]), és ekkori közéleti tevékenységéhez kapcsolódva a *Tract on Monetary Reform* című könyvét is (*Keynes* [1923/1971]).

Nagyon fontos, ami ekkor a Keynes családban történt. Öccse, Geoffrey Margaret Darwint, a nagy Charles Darwin unokáját vette feleségül. Húgának, Margaretnek Archibald V. Hill biofizikus lett férje, aki 1922-ben orvostudományi Nobel-díjat kapott. (Ő volt az, aki motorkerékpárjának oldalkocsiján Keynest Londonba vitte azon az emlékezetes 1914. évi nyári vasárnapon, amikor sikerült elhárítania a világméretű pénzügyi káoszt.) Öccsének is, és húgának is négy gyermeke született. Egy családban nem elég egy Nobel-díjas: Geoffrey egyik fia, Richard, a Nobel-díjas Edgar Adrian lányát vette feleségül, és 1955-ben lord lett. Richard fia 1946. április 21-én, Keynes halálának napján született, és a Maynard nevet kapta. Ez a nagy, páratlanul sikeres és nyilvánvalóan boldog család nem maradhatott hatás nélkül Keynesre sem. Többéves együttélés után 1925-ben kötött házasságot Lydia Lopokova primabalerinával, aki rendkívüli szépség volt, és akit Keynes a színpadon látott meg először. Szerettek volna gyermekeket, de nem lettek.

Ez volt tehát az a Keynes, aki arra próbálta meg felhasználni világhírét és hatalmas szellemi súlyát, hogy megkísérelje a békeszerződés revíziójának és Európa újjáépítésének kezdeményezését.

A békeszerződés revíziója

Keynesnek a békeszerződés revíziójával kapcsolatos erőfeszítéseit összegyűjtött írásainak III. és XVII. kötete mutatja be. A III. kötet (*Keynes* [1922/1971]) Keynes következő önálló könyve, a XVII. kötet (*Keynes* [1920–1922/1977]) pedig az ezzel kapcsolatos levelezését és ide kapcsolódó kisebb írásait foglalja össze. Keynes semmit sem változtatott A békeszerződés gazdasági következményeiben kifejtett nézetein, némiképpen módosított viszont politikai ítéletein. A fenti első könyv első oldalán korrigálta a Lloyd George-ról A békeszerződés gazdasági következményeiben festett lesújtó képet. Ez lehetővé tette, hogy az 1920-as években a hanyatlás és munkanélküliség csökkentése érdekében együttműködjön vele. Nem mentette fel viszont Wilsont, és nem foglalkozott Clemenceau-val, de bemutatta az akkori amerikai magatartás képtelenségét (*Keynes* [1922/1971] 113–114. o.). A szövetségesek jóvátételt követeltek a németektől, az amerikaiak adósságaik megfizetését követelték szövetségeseiktől, de ugyanakkor támogatták az amerikai exportot, és védővámokkal akadályozták az importot, ami lehetetlenné tette a fizetést. Ez így együtt nyilvánvaló képtelenség. Mi több, nyilvánvaló képtelenség a költségvetési hiány kamatozó kölcsönrel való

finanszírozása is. Mindezek nyílegyenesen mutatnak Keynesnek a Valutaalappal kapcsolatos elképzelései felé. Javaslatainak lényege a jóvátételi fizetések és a szövetségesek közti adósságok újratárgyalása és részleges vagy teljes törlése. Megítélésem szerint ez ma éppoly aktuális, mint az ő idejében volt.

Európa rekonstrukciója és a kísérletek sikertelensége

Ezzel az előbb bemutatott második könyv (*Keynes [1920–1922/1977]*) V. része foglalkozik. Keynes meghívást kapott az indiai ügyek minisztériumának vezetőjétől, majd az indiai alkirálytól, hogy alelnökként vegyen részt az indiai vámügyekkel foglalkozó királyi bizottság munkájában, és ezt el is fogadta. Nem sokkal ezután a Manchester Guardian felkérte, hogy szerkesszen egy cikksorozatot az európai újjáépítésről. Ezt a feladatot annyira fontosnak találta, hogy lemondta a nagyon megtisztelő indiai meghívást, megsértve ezzel az alkirályt. A cikksorozat nagy feltűnést keltett, számos gratulációt váltott ki, de nem vezetett eredményre, és nem indította el Európa újjáépítését.

Keynes hihetetlen makacssággal, óriási erőfeszítéssel és szinte a végtelenségig folytatta erőfeszítéseit mind a békeszerződés revíziójáért és a német jóvátételi kötelezettség elviselhető mértékre csökkentéséért, mind pedig Európa újjáépítéséért. Ezzel kapcsolatos írásait három kötet foglalja össze (*Keynes [1920–1922/1977]*, [1922–1932/1978]). Sajnos, ugyanúgy, ahogy versailles-i erőfeszítései nem vezettek sikerre, nem voltak sikeresek ezek a törekvései sem. Végtelenül szomorú szembenézni ezzel.

Az Értekezés a pénzről és az Általános elmélet

Keynes az első világháborút követő első évtizedben is folytatta pénzelméleti előadásait, és gondolatait *A Treatise on Money* (Értekezés a pénzről) című munkájában (*Keynes [1931a]*, [1931b]) foglalta össze, a második évtizedben pedig főművében, az Általános elméletben jelent meg. Mindkettő, akárcsak az ezt megelőző tevékenysége, nyílegyenesen mutat utolsó vállalkozása: a Valutaalap megalakulásának kezdeményezése felé.

A Treatise on Money

A Treatise on Money második kötetének (*Applied Theory of Money*) utolsó fejezeteiben már megtalálhatjuk a Bretton Woods-i intézmények megalapításának előkészítése során előadott javaslatok lényegét (*Keynes [1930b]*). E fejezetek megírására az adott alkalmat, hogy megalapították a Nemzetközi Fizetések Bankját (a BIS-t), és ebben Keynes meglátta saját elképzelései esetleges megvalósításának lehetőségét. E könyvének utolsó fejezeteiben előadta, hogy e szervezet feladata lehetne a pénz nemzetek fölötti igazgatása (*supernational management of money*).

Az alapgondolat a következő: „Egy nemzetközi rendszer magatartásmódja, amely több olyan nemzeti rendszerből áll, amelyben a tagbankok saját nemzeti bankjuk körül csoportosulnak, *ugyanazzal a valutával*, elvben és lényegében véve ugyanaz, mint egy zárt nemzetgazdaság bankrendszere.” (Keynes [1930b] 279. o.; kiemelés tőlem – Sz. Gy.) Ha ez így van, akkor ebből egyenesen következik, hogy a világ pénzrendszerében két elemre van szükség: egy közös pénzre, amelyet az összes nemzeti bank elfogad, és egy nemzetek fölötti bankra, amelyet az összes nemzeti bank és így az összes ország ugyancsak elfogad. A 19. században, a Pax Britannica idején ennek a közös pénznek a szerepét az arany töltötte be, a nemzeti bankok fölötti bank szerepét pedig a Bank of England. Ez a rendszer azonban csak akkor létezhetett, és nem volt visszahozható. A Valutaalapra vonatkozó elképzelései szerint a *bancor* lett volna ez a közös pénz, és a Valutaalap ez a nemzetek fölötti bank.

Az arany szerepéről a következőket írja. „Feltételezve, hogy a világ valutarendszerét tökéletes bölcsességgel kormányozza egy nemzetek fölötti testület, és feltételezve, hogy ennek a rendszernek részeként az aranyat mindenütt kizárják a tényleges pénzforgalomból (...), az ideális értékstandard, legyen az bármi, összeegyeztethető az aranystandarddal. Csupán arra van szükség, hogy a nemzetek fölötti testület úgy menedzselje az aranyat, hogy az megfeleljen az ideális standardnak.” (I. m. 300. o.) Ez elvben azonos azzal, ami a korábbiakban megjelent az indiai valutaprobléma, a későbbiekben pedig a Valutaalap ügyében.

A lényeg tehát a nemzetek fölötti szervezet, „a központi bankok kabinetje”. Mi legyen ennek célja? Rövid távon nyilvánvalóan a konjunktúra szabályozása, amit Keynes itt a „beruházási egyensúlyzavarok elkerülése” és a „megtakarítás és a beruházás egyenlősége” szavakkal írt le, és ami már az Általános elmélet felé mutat. Hosszú távon viszont nyilvánvalóan az árak stabilizálása, illetve szabályozása, mégpedig a nyersanyagárindexé és nem a fogyasztói árindexé. Ennek számos fontos következménye van.

Egyrészt az az elméleti következmény, hogy fel kell adnunk azt a Keynes után népszerűsített, de a keynesi tanokkal alapvető ellentétben álló, Friedman által megfogalmazott tételt, hogy az infláció mindig monetáris jelenség. A nyersanyagárak a fundamentumok változása folytán autonóm módon megváltozhatnak, gondoljunk itt a nyersolajárak 1973. évi megnégyszereződésére. Ez teljesen független lehet a pénzmennyiségtől, és az ebből eredő általános áremelkedés vagy infláció nem kezelhető a pénzmennyiség csökkentésével. Másrészt ugyanez megkérdőjelezi annak a törekvésnek a helyességét, hogy a fogyasztói árindexet stabilizáljuk, vagy ennek változását tartsuk megadott szűk sávon belül. Ez a meggondolás különös súllyal vonatkozik az Európai Unióra, ahol ennek a törekvésnek kritikus fontosságú szerepe van. Harmadrészt az ezek szerint már Keynes által felismert Balassa–Samuelson-hatás értelmében alapvető elméleti meggondolásoknak mond ellent az a követelmény, hogy a felzárkózó országokra a fogyasztói árindex ugyanazon plafonértéke vonatkozzék, mint a vezető országokra. Ennek viszont egyenes következménye, hogy a vezető és a felzárkózó országokban nem lehet ugyanazt a pénzegységet alkalmazni, mert a felzárkózókban szükségképpen nagyobb az infláció üteme, mint a vezető országokban. Más meggondolások is ugyanerre utalnak. Ezzel – negyedszer – ott vagyunk az euró válságánál.

Még az eddig tárgyaltnál is sokkal fontosabb – ha ugyan lehet bármi is ezeknél fontosabb – az az egészen alapvető társadalompolitikai, sőt filozófiai súlyú ok, amely miatt Keynes a nyersanyagárindex stabilitását és ennek folytán a fogyasztói árindex folyamatos növekedését preferálta. „Előnyösebbnek tartom a pénz vásárlóerejének csökkenő és nem növekvő tendenciáját (...), mint azok, akik többre értékelik, mint én a múltbeli beruházásokból eredő érdekeket (*vested interests of the past*). Azt tartom kívánatosnak, hogy a múltbeli kölcsönfelvételből származó kötelezettségek, amelyek közül a nemzeti (szuverén) adósságok a legfontosabbak, ahogy az idő múlik, fokozatosan egyre kevesebb emberi erőfeszítést és emberi erőfeszítésből származó eredményt igényeljenek. [Azt tartom kívánatosnak], hogy a holt kéz (*dead hand*) ne ragadhatta magához azoknak a fejlesztéseknek a gyümölcsseit, még sokkal az után is, hogy az élő test (*living body*), amely valaha [a ma már holt kezét] irányította, már a múlté.” (I. m. 393–394. o.)

Ez a nézet is teljesen ellentétes a mai felfogással és gyakorlattal. A mai felfogás és gyakorlat az, hogy a gyermekek és unokák fizessék meg kamatostul az apáik és nagyapáik által felvett hiteleket azoknak, akik valamilyen módon jogot szereztek arra a követelésre, amely olyan kölcsönből származott, amelyet nem ők nyújtottak. Mi több, nemzetek fölötti intézmények foglalkoznak a nemzetek javát szolgáló gazdasági és pénzügyi rend létrehozása és működtetése helyett a holt kéz múltból szerzett érdekeinek szolgáltatásával. Keynes elítélte ezt a rendszert, sorozatosan kijelentette, hogy a szuverén adósságok teljes kifizetésére sohasem került sor, és nyilván nem támogatná azt, hogy a nemzetközi pénzügyi intézmények fő célja a holt kéz múltból szerzett érdekeinek minden lehető eszközzel való szolgálata legyen.

Keynes, amint ezt már többször leírtam, nem az elmélet, hanem a gyakorlat embere volt. Mi sem állt tehát távolabb tőle, mint hogy megrekedjen itt, az elvek leszögezésénél, és ne térjen át a gyakorlatra. Elő is terjesztette gyakorlati javaslatait, nem is egyet, hanem hármat: egy minimális programot, egy maximális programot, és a BIS e célok szolgálatába állítására vonatkozó elképzeléseit.

A minimális program alapjai a következők. Az aranynak csak a központi bankok közötti forgalomban lehet szerepe. Valamennyi központi banknak el kell fogadnia egy valamilyen aranyhelyettesítőt tartalékainak részeként. A központi bankokat fel kell szabadítani a merev szabályokhoz való alkalmazkodás kötelezettsége alól, mert ezek fenntartása nem szolgálja sem az ő érdeküket, sem a közös érdeket (i. m. 395–398. o.).

A maximális program lényege egy nemzetek fölötti bank létrehozása, amely olyan viszonyban állna az egyes országok központi bankjaival, mint amilyenben ők állnak saját országuk kereskedelmi bankjaival. Nincs szükség arra, hogy ennek a banknak alaptőkéje legyen; csak a központi bankokkal lehet forgalma, letéteket fogadhat el a központi bankoktól, és ezeknek a letéteknek a megnevezése nemzetek fölötti bankpénz (*Supernational Bank Money*, röviden *SBM*) lehetne. Az *SBM* aranyra lenne átváltható, az arany *SBM*-re, és ez az aranyra átváltható *SBM* töltené be a nemzetközi standard szerepét (i. m. 399–402. o.).

A BIS Keynes szerint alkalmas lehetne a pénz nemzetek fölötti menedzselésére, tehát a fentiekben javasolt nemzetek feletti bank szerepének betöltésére. Az elfogadott

szabályzatok ezt elvben lehetővé teszik, de ehhez meg kellene változtatni a bank vezetésének összetételét, amely az eredeti konstitúció szerint a német jóvátételi fizetésekben érdekelt hatalmak képviselőiből áll (i. m. 402–405. o.).

A végkövetkeztetés kettős. Az egyik, hogy ezek a javaslatok közvetlen elődei Keynes Bretton Woodsban előterjesztett javaslatainak. A másik, ennél fontosabb és tragikusabb, hogy ezek nem valósultak meg, éppúgy nem, mint ahogy ezt megelőzően nem valósultak meg Keynesnek a német jóvátételre, a szövetségesek közötti adósságok rendezésére és Európa újjáépítésére vonatkozó javaslatai sem, és ezt követően Bretton Woodsban a klíringunióra előterjesztett javaslatai sem. A gazdasági problémák tehát ebben az esetben is a politikai döntéshozatal problémáihoz vezetnek, akárcsak korábban Versailles-ban és később Bretton Woodsban.

Az általános elmélet

Ebben a cikkben nem foglalkozhatom részletesen Keynes főművével [1936], csupán néhány megjegyzést fűzök hozzá.

Az általános elmélet a teljes foglalkoztatás kérdését zárt gazdaság körülményei között, a nemzetközi összefüggéseket figyelmen kívül hagyva tárgyalja. A Valutaalap létrehozását célzó munkáiban és tárgyalásai során viszont Keynes azzal foglalkozott, hogy nyílt gazdaság körülményei között milyen nemzetközi gazdasági rend teheti lehetővé ennek a célnak az elérését. Ezért ez a két munka szorosan összefügg, egymás kiegészítései. Ezért fogalmaztam úgy korábban, hogy Keynesnek a Valutaalap létrehozásával kapcsolatban kifejtett elvei joggal nevezetők az ő általános nemzetközi elméletének, amely egyenrangú ikertestvére az általános elméletnek.

Az általános elmélet azt tételezte fel, hogy a Keynes által megfogalmazott politikai recept alkalmazása folytán a munkanélküliség megszűnik. Keynes azt remélte továbbá, hogy az általános nemzetközi elméletének nevezett elvek alkalmazása folytán megszűnik az exportkényszer és a piacokért való harc, és mindenütt megszűnik a munkanélküliség. Az Általános elmélet utolsó, 24. fejezete az emberiség jövőjére vonatkozó további víziókat is megfogalmaz. Egyrészt feltételezi a kamatok csökkenését és a járadékosok lassú eutanáziáját. Azt tehát, hogy a tőkének a tőke hiányából származó értéke egy-két generáción belül megszűnik, ennek folytán a kamatok csökkennek, a funkció nélküli beruházó nem kap többé jövedelmet, és a valóságos vállalkozó is lényegesen csekélyebb díjazást kap, mint jelenleg. Ez azt jelenti, hogy csökkennek a jövedelmi és a vagyoni egyenlőtlenségek. Másrészt feltételezi, hogy ha az előbb leírtak miatt nem állna rendelkezésre annyi tőke, mint amennyi a teljes foglalkoztatáshoz kell, akkor „a beruházás társadalmi kézbevétele meglehetősen széles körben bizonyul majd az egyetlen olyan eszköznek, amelynek révén meg lehet közeleltetni a teljes foglalkoztatást” (Keynes [1936/1961/1965] 401–402. o.).

Amit Keynes remélt, nem valósult meg, sőt a mai világ tényei ellentétesek a keynesi jövőképpel. Az Általános elméletben megfogalmazott elveket nem alkalmazzák mindenütt, sőt a közgazdaság-tudomány jelenlegi főiránya elutasítja őket. Ennek folytán a munkanélküliség nem szűnt meg, hanem növekszik. Nem szűnt meg az

exportkényszer és a piacokért való harc sem. A kamatok az utóbbi időben, a válságkezelési kísérletek folytán sok helyütt csökkentek ugyan, de távolról sem úgy, hogy ez a járadékosok eutanáziáját jelentené. A vállalkozók és vezetők javadalmazása nem csökkent, hanem nőtt. Mindennek folytán a jövedelmi és a vagyoni egyenlőtlenségek nem mérséklődtek, hanem meredeken nőttek, és ezt az állami gazdaságpolitika nem fékezte, hanem inkább elősegítette. A beruházás társadalmi kézbevétele nem lett szélesebb körű, hanem visszaszorult, és a közgazdaság-tudomány jelenlegi főiránya egyértelműen helyesli ezt az irányzatot.

Végül Keynes a következőket írja: „Az elfogadott klasszikus közgazdasági elmélet felett gyakorolt bírálataink elsősorban nem az elemzésben található logikai hibákra vonatkoztak, hanem azt hangsúlyozta, hogy ennek az elméletnek a hallgatólagos előfeltételezései ritkán vagy éppen sohasem valósultak meg, ezért nem alkalmas a valóságos világ gazdasági problémáinak a megoldására.” (I. m. 402. o.) Sajnos a főként Amerikában kidolgozott és ma vezető szerepet betöltő közgazdaságtani főirány legsúlyosabb hibája, hogy tovább jár a Keynes által helytelenített úton, nem is hallgatólagos, hanem kifejezett formában előadott valóságidegen premisszákból vezeti le tételeit, ami miatt ez az elmélet „nem alkalmas a valóságos világ gazdasági problémáinak a megoldására”. Ez az elmélet teljes újragondolását teszi szükségessé éppúgy, mint az ő idejében.

A súlyos betegség és a kétes gyógyulás

Keynes robusztus életerejű családból született. Apai nagyapja, John Keynes of Salisbury ugyan viszonylag korán, 80 éves korában halt meg rákban, de anyai nagyapja, dr. John Brown tiszteletes is és felesége is 92 évet élt. Apja 97 és anyja 95 éves korában halt meg, és aktívak voltak holtukig. Öccse 95, húga 85 éves korában halt meg, és magas kort élt meg a család többi tagja is. Nem tudhatjuk, hogy ő is örökölte-e ezt a robusztus életerőt, noha ez valószínű, de azt tudjuk, hogy rettenetes feszültségben élt az első világháború kezdetétől az Általános elmélet kiadásáig, olyanban, amely még az ilyen életerő megtöréséhez is elégséges volt.

Az Általános elmélet megjelentetése után néhány hónappal, 1937 májusában szívrohamot kapott, ami után szanatóriumba szállították. Az ottani orvosok javaslatai nem mentek túl a konzervatív elképzeléseken: a pihenésen és a reményen. Keynes három hónap után hazatért vidéki házába, a kelet-sussexi Tiltonba, amelynek ötvenéves bérletét nem sokkal azelőtt szerezte meg. 1939. február 28-án influenzát kapott. A következő napon, március 1-jén jelent meg először a család feljegyzéseiben Plesch János neve azzal, hogy kihívták őt hozzá. Plesch magyar zsidó volt, aki korábban Berlinben épített ki hatalmas praxist, paciense volt a pápa, a császárné és sok más híresség. Voltak, akik zseninek, voltak, akik sarlatánnak tartották, de az biztos, hogy magatartása nem volt konvencionális. Hitler hatalomra jutása után azonnal átköltözött Angliába. Soha senki nem tudta megállapítani, hogy Keynes és családja hogyan került vele kapcsolatba, Keynes azonban, rejtélyes ösztöntől vezettetve, rábízta magát erre a nagyon is nem angol jellegű orvosra, aki rövid idő alatt helyreállította egészségét és munkaképességét. A gyógyszer, amelyet alkalmazott, a penicillin előfutára volt,

az azonban csak később derült ki, hogy ez a gyógyszer az akut problémának ugyan véget vetett, de a szívbillentyűk már bekövetkezett tartós károsodásának gyógyítására nem volt alkalmas. Keynes tehát nem számíthatott hosszú életre, hanem csak egy évtizedre, amiből az általa ezután is vállalt rettenetes munka és feszültség, valamint a Valutaalappal kapcsolatos szörnyű csalódás miatt hét év lett.

Keynes tehát – a két éve már tartó súlyos betegség gyötrelmeivel és utóhatásaival megterhelve, rövid életre ítélve – vállalta a második világháborúval megkezdődő és háború utáni világ kialakításával járó súlyos feladatokat, feszültségeket, megpróbáltatásokat és konfrontációkat. Ilyen körülmények között is megtette azonban mindazt, amit megtehetett. Formálisan csak a pénzügyminiszter fizetés nélküli, részfoglalkozású tanácsadója volt, de valójában ő volt a „pénzügyminisztérium”, legalábbis a legfontosabb ügyekben. Kezdeményezte a Valutaalap létrehozását, kidolgozta ennek a – szerintem – egyedül helyes koncepcióját, és elfogadtatott ebből annyit, amennyire csak képes lehetett. Lebonyolította az angol–amerikai hiteltárgyalásokat, elérve hazája számára az elérhető legjobb feltételeket. Küzdött hazájáért, a kisebb és gyengébb országokért, az emberiségért és a tudományért a szó legszorosabb értelmében haláláig.

Hivatkozások

- HARROD, R. [1951/1982]: *The Life of John Maynard Keynes*. Norton, New York–London.
- HORSEFIELD, J. K. [1969a]: *The International Monetary Fund 1945–1965. Twenty Years of International Monetary Cooperation. Vol. I. Chronicle*. International Monetary Fund, Washington, D. C.
- HORSEFIELD, J. K. (szerk.) [1969b]: *The International Monetary Fund 1945–1965. Twenty Years of International Monetary Cooperation. Vol. III. Documents*. International Monetary Fund, Washington, D. C.
- KEYNES, J. M. [1906–1914/1971]: *Activities 1906–1914. India and Cambridge. The Collected Writings of John Maynard Keynes. Vol. XV*. Edited by Elizabeth Johnson. Macmillan–St Martin's Press for the Royal Economic Society, London–Basingstoke.
- KEYNES, J. M. [1906–1946/1971–1989]: *The Collected Writings of John Maynard Keynes. Vol. I–XXX*. Macmillan–Cambridge University Press for the Royal Economic Society, London–Basingstoke.
- KEYNES, J. M. [1913]: *Indian Currency and Finance*. Macmillan, London.
- KEYNES, J. M. [1914–1919/1971]: *Activities 1914–1919. The Treasury and Versailles. The Collected Writings of John Maynard Keynes. Vol. XVI*. Edited by Elizabeth Johnson. Macmillan–St Martin's Press for the Royal Economic Society, London–Basingstoke.
- KEYNES, J. M. [1919/1991]: *A békeszerződés gazdasági következményei*. Robert Lekachman bevezető tanulmányával. Európa Könyvkiadó, Budapest. Angolul: *The Economic Consequences of the Peace. The Collected Writings of John Maynard Keynes. Vol. II*. Macmillan–St Martin's Press for the Royal Economic Society, London–Basingstoke, 1919/1971.
- KEYNES, J. M. [1920–1922/1977]: *Activities 1920–1922. Treaty Revision and Reconstruction. The Collected Writings of John Maynard Keynes. Vol. XVII*. Edited by Elizabeth Johnson. Macmillan–Cambridge University Press for the Royal Economic Society, London–Basingstoke.
- KEYNES, J. M. [1921/1957]: *Treatise on Probability*. Macmillan, London.

- KEYNES, J. M. [1922/1971]: A Revision of the Treaty. Being a Sequel to The Economic Consequences of the Peace. The Collected Writings of John Maynard Keynes. Vol. III. Macmillan–St Martin’s Press for the Royal Economic Society, London–Basingstoke.
- KEYNES, J. M. [1922–1932/1978]: Activities 1922–1932. The End of Reparations. The Collected Writings of John Maynard Keynes. Vol. XVIII. Edited by Elisabeth Johnson. Macmillan–Cambridge University Press for the Royal Economic Society, London–Basingstoke.
- KEYNES, J. M. [1923/1971]: A Tract on Monetary Reform. Macmillan, London.
- KEYNES, J. M. [1930a]: A Treatise on Money. Vol. 1. The Pure Theory of Money. Macmillan, London.
- KEYNES, J. M. [1930b]: A Treatise on Money. Vol. 2. The Applied Theory of Money. Macmillan, London.
- KEYNES, J. M. [1936/1961/1965]: A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete. Az 1961. évi angol nyelvű kiadás alapján. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. Angolul: The General Theory of Employment, Interest and Money. With a New Introduction by Paul Krugman. Palgrave Macmillan for the Royal Economic Society. Houndmills, Basingstone–New York, 1936/1971/2007.
- KEYNES, J. M. [1936]: The General Theory of Employment, Interest and Money. MacMillan, London–Harcourt, Brace, New York.
- KEYNES, J. M. [1940–1944/1980]: Activities 1940–1944. Shaping the Post-War World: The Clearing Union. The Collected Writings of John Maynard Keynes. Volume XXV. Szerk.: *Moggridge, D. E.* Macmillan–Cambridge University Press for the Royal Economic Society, London–Basingstoke.
- KEYNES, J. M. [1941–1946/1980]: Activities 1941–1946. Shaping the Post-War World: Bretton Woods and Reparations. The Collected Writings of John Maynard Keynes. Volume XXVI. Activities 1941–1946. Macmillan–Cambridge University Press for the Royal Economic Society, London–Basingstoke.
- KEYNES, J. M. [1944–1946/1979]: Activities 1944–1946: The Transition to Peace. Edited by Donald Moggridge. The Collected Writings of John Maynard Keynes. Volume XXIV. Szerk.: *Moggridge, D. E.* Macmillan–Cambridge University Press for the Royal Economic Society, London–Basingstoke.
- MOGGRIDGE, D. E. [1976/1993]: Keynes. Third Edition. Macmillan, London.
- MOGGRIDGE, D. E. [1992]: Maynard Keynes. An economist’s biography. Routledge, London–New York.
- SKIDELSKY, R. [1983/1992]: John Maynard Keynes. Vol. 1. Hopes betrayed. 1883–1920, Macmillan, London.
- SKIDELSKY, R. [1992/2000]: John Maynard Keynes. Vol. 2. The Economist as Saviour, 1920–1937. Macmillan, London.
- SKIDELSKY, R. [2000]: John Maynard Keynes. Vol. 3. Fighting for Britain, 1937–1946. Macmillan, London.
- SKIDELSKY, R. [2003/2005]: John Maynard Keynes 1883–1946: Economist, Philosopher, Statesman. Penguin, London.
- VRIES, DE, M. G.–HORSEFIELD, J. K. [1969]: The International Monetary Fund 1945–1965. Twenty Years of International Monetary Cooperation. Vol. II. Analysis. International Monetary Fund, Washington, D.C.

Függelék

John Maynard Keynes összegyűjtött írásai

The Collected Writings of John Maynard Keynes. Vol. I–XXX. (*Keynes* [1906–1914/1971])

- I. Indian Currency and Finance (1913)
- II. The Economic Consequences of the Peace (1919)
- II. A Revision of the Treaty (1922)
- IV. A Tract on Monetary Reform (1923)
- V. A Treatise on Money, 1. The Pure Theory of Money (1930)
- VI. A Treatise on Money, 2. The Applied Theory of Money (1930)
- VII. The General Theory (1936)
- VIII. Treatise on Probability (1921)
- IX. Essays in Persuasion (full texts with additional essays) (1931)
- X. Essays in Biography (full texts with additional biographical writings) (1933)
- XI. Economic Articles and Correspondence (various)
- XII. Economic Articles and Correspondence (various/academic)
- XIII. The General Theory and After: Part I., Preparation
- XIV. The General Theory and After: Part II., Defence and Development
- XV. Activities 1906–1914: India and Cambridge
- XVI. Activities 1914–1919: The Treasury and Versailles
- XVII. Activities 1920–1922: Treaty Revision and Reconstruction
- XVIII. Activities 1922–1932: The End of Reparation
- XIX. Activities 1922–1929: The Return to Gold and Industrial Policy
- XX. Activities 1929–1931: Rethinking Employment and Unemployment Policies
- XXI. Activities 1931–1939: World Crises and Policies in Britain and America
- XXII. Activities 1939–1945: Internal War Finance
- XXIII. Activities 1940–1943: External War Finance
- XXIV. Activities 1944–1946: The Transition to Peace
- XXV. Activities 1940–1944: Shaping the Post–War World: The Clearing Union
- XXVI. Activities 1940–1944: Shaping the Post–War World: Bretton Woods
- XXVII. Activities 1941–1946: Shaping the Post–War World: Employment
- XXVIII. Social, Political and Literary Writings
- XXIX. The General Theory and After: A Supplement to Volumes XIII and XIV
- XXX. Bibliography and Index